

ANDRZEJ SZAMBELAN

DROBNY PRZEMYSŁ PAŃSTWOWY WOJ. POZNAŃSKIEGO W LATACH 1950—1960

UWAGI WSTĘPNE

Problematyka drobnej wytwórczości, wśród niej drobnego przemysłu państwowego, znajduje obecnie coraz więcej uwagi, zarówno w piśmiennictwie ekonomicznym¹, jak i w polityce gospodarczej państwa. Wytyczne rozwoju PRL w latach 1959—1965, zatwierdzone przez III Zjazd PZPR, wskazują na miejsce i rolę drobnej wytwórczości, wśród niej drobnego przemysłu państwowego w naszej gospodarce narodowej: „Istotną rolę w poprawie zaopatrzenia ludności w artykuły konsumpcyjne, jak również w lepszej obsłudze w zakresie usług, powinny odegrać państwowy i spółdzielczy przemysł terenowy oraz rzemiosło i chałupnictwo. Należy stworzyć warunki, zwłaszcza w dziedzinie zaopatrzenia, zabezpieczające wzrost produkcji drobnej wytwórczości w okresie 1961—1965 o około 70—80%”².

Zagadnienia aktualnego stanu przemysłu, jego rozmieszczenia³ i dynamiki w latach powojennych są szczególnie ważne wśród badań nad rozwojem gospodarki narodowej koordynowanych przez Komitet

¹ Można wskazać chociażby niektóre pozycje odnoszące się w znacznym stopniu do przedstawianego drobnego przemysłu państwowego: Cz. Niewadzi, *Małe przedsiębiorstwa przemysłowe w gospodarce narodowej*, Warszawa 1958, s. 204; *Problemy gospodarcze drobnej wytwórczości*, Poznań 1958, s. 210; S. Smoliński, *Płace w drobnym przemyśle państwowym*, Poznań 1959, s. 254; J. Wojtyna, *Badania nad metodą lokalizacji przemysłu terenowego*, Warszawa 1955, s. 276; S. Włoszczowski, *Przemysł drobny w rozwoju gospodarczym krajów współczesnych*, Warszawa 1959, s. 230; J. Chodorowski, W. Jaroszyński, *Organizacja przedsiębiorstw drobnej wytwórczości*, Warszawa 1958, s. 247; A. Wernik, *Państwowy przemysł terenowy w Polsce Ludowej*, Warszawa 1959, s. 150; Z. Fiejka, *Problem usamodzielnienia państwowego przemysłu drobnego*, „Gospodarka Planowa” 1957, nr 4, s. 43—47.

² Uchwała III Zjazdu PZPR o wytycznych rozwoju gospodarki narodowej w latach 1959—1965, w: *III Zjazd PZPR*, Warszawa 1959, s. 1105.

³ Z. Zakrzewski, *Elementy przestrzenne w gospodarce przedsiębiorstw, osiedli, regionów*, „Ruch Prawniczy i Ekonomiczny” 1958, nr 4.

Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, powołany w roku 1958 przy Prezydium PAN. Realizacja programu rozszerzenia zakresu i pogłębienia badań natrafia jednak na poważne trudności, wynikające z bardzo ograniczonych podstaw statystycznych, na jakich można by oprzeć te badania⁴. Różnego rodzaju opracowania analityczne odnoszące się do drobnego przemysłu państwowego opierały się w dużej mierze na materiale uzyskanym w wyniku badań przeprowadzonych przez Główny Urząd Statystyczny w roku 1956. Rzadziej natomiast można się spotkać z analizą opartą na materiale liczbowym w odniesieniu do jakiegoś dłuższego okresu czasu. Wydaje się, że taki stan rzeczy związany był ze stałymi zmianami organizacyjnymi, jakie zachodziły w tej dziedzinie wytwórczości. W związku z tym zebranie materiału napotyka na duże trudności zarówno w odniesieniu do całej Polski, jak i poszczególnych województw. Celem tego opracowania jest przedstawienie na podstawie źródłowych danych liczbowych za dłuższy okres czasu ogólnej charakterystyki rozwoju drobnego przemysłu państwowego województwa poznańskiego, zwłaszcza w okresie dwóch planów gospodarczych (6-letniego i pierwszego planu 5-letniego), struktury przestrzennej i gałęziowej oraz aktualnego stanu tego przemysłu⁵.

Zakres rozważań sprowadza się do zakładów i przedsiębiorstw zgrupowanych na terenie woj. poznańskiego w Poznańskim i w Wojewódzkim Zjednoczeniu Przedsiębiorstw Państwowego Przemysłu Terenowego, skupiających w 1960 r. 81% zatrudnienia oraz 76% wartości produkcji całego drobnego przemysłu państwowego woj. poznańskiego, pozostającego pod nadzorem Komitetu Drobnej Wytwórczości⁶.

W opracowaniu termin „drobny przemysł państwowy” odnosi się do używanego dzisiaj w praktyce terminu „państwowy przemysł tere-

⁴ Por.: S. M. Zawadzki, *O rozszerzenie badań statystycznych dla potrzeb studiów nad strukturą przestrzenną przemysłu Polski*, „Gospodarka Planowa” 1961, nr 1, s. 54.

⁵ Pomija się tutaj, ze względu na ramy opracowania, niektóre istotne problemy drobnego przemysłu państwowego województwa poznańskiego, które mogą być przedmiotem odrębnych badań, jak: wyposażenie techniczne i inwestycje, zaopatrzenie i zbyt, rozwój organizacyjny, kwalifikacje i wykształcenie, płace. Niektóre z tych problemów, szczególnie dwa ostatnie, znalazły już szerszą ocenę w pracach S. Smolińskiego;: *Płace...*, op. cit., oraz *Zagadnienie wykształcenia i kwalifikacji w drobnym przemyśle państwowym*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1961, z. 4, s. 163–191.

⁶ W gestii Komitetu Drobnej Wytwórczości na terenie woj. poznańskiego znajduje się, oprócz dwóch wymienionych, Wojewódzkie Zjednoczenie Przedsiębiorstw Przemysłu Spożywczego i Młynarskiego — PT o pozostałym zatrudnieniu i produkcji (19% zatrudnienia i około 24% produkcji), według danych Wydziału Przemysłu przy PWRN Poznań.

nowy". Badania prowadzone w zakładach i przedsiębiorstwach państwowego przemysłu terenowego, jak również dane statystyczne odnoszące się w tej dziedzinie do całej Polski⁷ wykazują, że przemysł ten — poza nielicznymi wyjątkami — jest z ekonomicznego punktu widzenia przemysłem drobnym. Przeciętne zatrudnienie w przedstawianym okresie czasu na jeden zakład w woj. poznańskim w żadnym roku nie przekroczyło 100 osób, a wahało się w granicach 27—68. Natomiast przeciętne zatrudnienie na jeden zakład w całym przemyśle państwowym Polski w roku 1959 wynosiło około 172 osób⁸, a w samym przemyśle wielkim w roku 1956 około 645 zatrudnionych na jeden zakład⁹.

W badaniach poniższych nie są uwzględnione dane odnoszące się (od początku roku 1951 do lipca 1958) do tzw. państwowego przemysłu wyodrębnionego¹⁰ oraz jednobranżowego przemysłu materiałów budowlanych, który tylko w latach 1955 i 1956 włączony był do wymienionego już Wojewódzkiego Zjednoczenia Przemysłu Terenowego.

Przyjęcie takich założeń pozwoli jaśniej i bardziej porównawczo przedstawić badane zjawiska, a przy tym bynajmniej nie zmieni w sposób istotny treści ekonomicznej drobnego przemysłu państwowego naszego województwa, gdyż większość zakładów tzw. przemysłu wyodrębnionego stanowiła zakłady o większym zatrudnieniu.

Za podstawę do zebrania materiału empirycznego posłużyły przede wszystkim dane liczbowe zawarte w zbiorczych formularzach sprawozdawczych Głównego Urzędu Statystycznego, a odnoszące się do produkcji, zatrudnienia i funduszu płac wymienionych zjednoczeń. Na zakończenie wstępnych uwag podkreślić jeszcze należy, że woj. poznańskie rozpatrywane jest łącznie z miastem Poznaniem. Dla dokładności jednak w pewnych okolicznościach stosowany jest dopisek: województwo z miastem Poznaniem lub z wyłączeniem miasta Poznania.

⁷ Biuletyny Sprawozdawcze b. Ministerstwa Przemysłu Drobного i Rzemiosła, Komitetu Drobnej Wytwórczości oraz dane GUS-u.

⁸ Przeciętne zatrudnienie obliczono na podstawie danych liczbowych z Rocznika Statystycznego 1960, Warszawa 1960, s. 136.

⁹ Por. S. Włoszczowski, *Przemysł drobny w naszej gospodarce narodowej*, Warszawa 1958, s. 3.

¹⁰ Wydzielony on został z przemysłu miejscowego (tak nazywano drobny przemysł państwowy w latach 1945—1951) na podstawie uchwały prezydium rządu nr 76 z dnia 3 II 1951 r. (M. P. 1951, nr 13, poz. 181), a następnie zlikwidowany na podstawie uchwały Rady Ministrów nr 251 z dnia 18 VII 1951 r. Ponad 60% zatrudnienia i wartości produkcji przemysłu wyodrębnionego przekazane zostały do przemysłu planowanego centralnie, a pozostałe 33% przeszło pod planowanie terenowe, a więc do państwowego przemysłu terenowego.

OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA I ROZWÓJ DROBNEGO PRZEMYSŁU
PAŃSTWOWEGO W WOJ. POZNAŃSKIM

Miejsce drobnego przemysłu państwowego w całym przemyśle państwowym naszego województwa można przedstawić przez udział wielkości zatrudnienia, produkcji globalnej oraz przeciętnej wielkości produkcji globalnej na jednego zatrudnionego. Posłużą do tego zagadnienia dane zawarte w tabeli 1, odnoszące się do 1959 r.

Z tych danych wynika, że drobny przemysł państwowy naszego województwa zatrudnia ponad 8% wszystkich pracowników przemysłu państwowego oraz daje poniżej 6% produkcji globalnej przemysłu państwowego. Są to wielkości właściwie charakterystyczne dla drobnego przemysłu państwowego w całej Polsce, w stosunku do przemysłu państwowego ogółem¹¹. Wielkości te są większe w drobnym przemyśle

Tabela 1

Zatrudnienie, produkcja i wielkość produkcji globalnej na jednego zatrudnionego w przemyśle państwowym woj. poznańskiego w 1959 r.

Wyszczególnienie	Przemysł państwowy ogółem	W tym drobny przemysł państwowy
Województwo i miasto Poznań:		
1. Zatrudnienie	159 641	12 899
2. Produkcja globalna ^a	20 404	1 177
3. Wielkość produkcji globalnej na jednego zatrudnionego	127 811	91 254
Miasto Poznań:		
1. Zatrudnienie	60 068	3 104
2. Produkcja globalna ^a	7 828	349
3. Wielkość produkcji globalnej na jednego zatrudnionego	130 312	112 308
Województwo poznańskie:		
1. Zatrudnienie	99 573	9 795
2. Produkcja globalna ^a	12 576	828
3. Wielkość produkcji globalnej na jednego zatrudnionego	126 303	84 583

a W cenach porównywalnych, w milionach złotych.

Źródła: Rocznik Statystyczny 1960, s. 91, 118; Rocznik Statystyczny miasta Poznania 1951—1959, Poznań 1960, s. 173, 195; Sprawozdania zbiorcze z produkcji, zatrudnienia i funduszu płac, formularz P-2a-r za rok 1959, odnoszące się do Wojewódzkiego Zjednoczenia Przedsiębiorstw Państwowego Przemysłu Terenowego i Poznańskiego Zjednoczenia Przedsiębiorstw Państwowego Przemysłu Terenowego w Poznaniu.

¹¹ Por. S. Włoszczowski i A. Wernik, *Przedsiębiorstwo państwowego przemysłu terenowego (próba modelu)*, Warszawa 1960, s. 5.

państwowym w odniesieniu do województwa wówczas, gdy wyłączymy z niego miasto Poznań. Wynoszą one mianowicie około 10% zatrudnienia i około 7% produkcji globalnej całego przemysłu państwowego, natomiast są niższe gdy chodzi o miasto Poznań, mianowicie stanowią wtedy ponad 5% zatrudnienia i około 4,5% produkcji globalnej,

Wielkość produkcji globalnej na jednego zatrudnionego pracownika w drobnym przemyśle państwowym w stosunku do przemysłu państwowego ogółem naszego województwa różni się dość poważnie (o około 36,5 tys. zł). Gdy jednak porównamy wielkość produkcji globalnej na jednego zatrudnionego pracownika w drobnym przemyśle państwowym naszego województwa do przemysłu państwowego ogółem w całej Polsce, gdzie wielkość produkcji globalnej na jednego zatrudnionego w 1959 r. wynosiła około 114,6 tys. zł, to okaże się, że różnica ta zmniejszy się prawie o połowę. Natomiast wskaźniki wzrostu tej wielkości w badanym okresie czasu są większe w drobnym przemyśle państwowym naszego województwa aniżeli w przemyśle całej Polski. Obrazują to zjawisko dane zawarte w tabeli 2. Ze względu na brak wiarygodnych danych liczbowych co do wartości produkcji globalnej drobnego przemysłu państwowego woj. poznańskiego w roku 1949, przyjęto rok 1950 za 100.

Tabela 2

Wskaźniki wartości produkcji globalnej^a w przemyśle na jednego pracownika

Wyszczególnienie	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958
Przemysł ogółem całej Polski									
1949=100	109,4	123,2	139,2	153,8	164,1	174,8	182,8	193,7	209,9
1955=100						100,0	104,6	110,8	120,1
Drobny przemysł państwowy woj. poznańskie ^b									
1950=100	100,0	108,0	136,0	165,0	236,0	263,0			
1955=100						100,0	120,0	132,0	145,0

^a W cenach niezmiennych od roku 1950 do 1955, w cenach porównywalnych od 1956 r.

^b Z miastem Poznaniem.

Źródła: Statystyka Przemysłu 1958, Warszawa 1960, s. 16; Zbiorcze sprawozdania GUS za lata 1950—1958; Rocznik Statystyczny 1960, s. 126.

Okazuje się wówczas, że przy założeniu 1950 = 100 wskaźniki wzrostu są jeszcze większe dla drobnego przemysłu państwowego woj. poznańskiego niż to wykazują dane w tabeli 2.

Wskaźniki te już w pewnym ogólnym stopniu ilustrują rozwój drobnego przemysłu państwowego woj. poznańskiego.

Zobaczmy teraz bliżej, jak przedstawia się rozwój drobnego przemysłu państwowego woj. poznańskiego w latach 1950—1960 pod względem ilości zakładów, zatrudnienia oraz wartości produkcji globalnej. Zagadnienie to przedstawiają dane tabeli 3 oraz opracowany na podstawie tych danych wykres (ryc. 1).

Tabela 3

Dynamika drobnego przemysłu państwowego woj. poznańskiego^a
w latach 1950—1960

Lata	Zakłady		Zatrudnienie		Produkcja			
	ilość	wskaźniki	ilość	wskaźniki	wartość w tys. zł w cenach zbytu	wskaźniki	wartość w tys. zł w cenach niezmiennych do 1955 r., od 1956 w cenach porównywalnych	wskaźniki
1950	51	100	3463	100	—	—	29 785	100
1951 ^b	67	131	3836	111	111 790	100	35 680	120
1952	130	255	4349	126	151 734	136	50 788	171
1953	143	280	4084	118	165 811	148	57 884	194
1954	164	322	4392	127	237 305	212	89 340	300
1955 ^{cd}	167	327	5056	146	307 906	275	284 093	383 ^e
1956 ^d	169	331	6776	196	470 745	421	456 903	161
1957	222	435	8205	237	696 491	623	609 943	203
1958	249	488	11985	346	1 216 475	1088	1 048 903	349
1959	249	488	12899	372	1 339 617	1198	1 177 096	392
1960	230	451	14529	422	1 278 127	1152	1 274 132	425

^a Łącznie z miastem Poznaniem.

^b Ceny zbytu zawierają przeciętne koszty własne oraz wszelkie narzuty.

^c Ceny porównywalne wprowadzono w drobnym przemyśle państwowym na podstawie § 31 Instrukcji b. Ministerstwa Przemysłu Drobного i Rzemiosła w sprawie opracowania planu na rok 1956.

^d Nie uwzględniono tutaj przemysłu materiałów budowlanych, który był nadzorowany przez b. Ministerstwo Przemysłu Drobного i Rzemiosła tylko w latach 1955—1956.

^e Por. przypis b do ryc. 1.

Źródła: Sprawozdania zbiorcze roczne z produkcji, zatrudnienia i funduszu płac za lata 1950—1959 Poznańskiego i Wojewódzkiego Zjednoczenia PPPT w Poznaniu. Dane za rok 1960 opracowane na podstawie sprawozdań za grudzień 1960 r., formularze P-dw-2 oraz P-dw-3.

Wszystkie dane tabeli 3 wykazują stałą tendencję wzrostu. Szczególnie duży skok we wzroście ilości zakładów widoczny jest w dwóch okresach, mianowicie w latach 1951—1952 oraz 1956—1957. W pierwszym okresie miało miejsce przejście dużej liczby drobnych zakładów z przemysłu kluczowego, prywatnego czy spółdzielczego. Fakt ten wpłynął oczywiście na zmniejszenie się przeciętnej liczby zatrudnionych pracowników na jeden zakład, gdyż zatrudnienie nie wzrosło w tym czasie w odpowiedniej proporcji. Przeciętne zatrudnienie na jeden zakład wynosiło w 1952 r. 33 osoby, w następnym okresie jeszcze malało, aż w roku 1954 stanowiło 27 osób, co jest najniższym przeciętnym zatrudnieniem w badanym okresie czasu (1950—1960). W drugim okresie, 1956—1957 i 1958 powstało 19 zakładów branży odzieżowej, w których zatrudnia się przede wszystkim kobiety, jak również nastąpiło przejście części zakładów z będącego w stanie likwidacji tzw. przemysłu wyodrębnionego. Wskaźnik wzrostu ilości zakładów jest dużo mniejszy gdy wyłączymy z województwa od 1957 r. dane dotyczące miasta Poznania, gdzie powstało w tym czasie odrębne Miejskie Zjednoczenie Przedsiębiorstw Państwowego Przemysłu Terenowego. Wskaźnik ten mianowicie wynosi nie 451 (jak to wynika z tabeli 3), a 341. Gdy natomiast przyjmiemy rok 1955 za 100, to w odniesieniu do województwa z wyłączeniem miasta Poznania wskaźnik wzrostu wynosi zaledwie 104. Ale jednocześnie wskazać należy, jak to przedstawiają dane tabeli 4, że wzrastało zatrudnienie, a więc i przeciętne zatrudnienie na jeden zakład, i wynosiło ono w 1960 roku 63 osoby. Przedstawienie rozwoju pod względem wartości produkcji, w związku ze zmianą cen wprowadzoną w styczniu 1956 r.¹², wymagało przyjęcia dwóch okresów za 100 dla obliczeń wskaźników wzrostu. Po pierwsze — za 100 przyjęto wartość produkcji obliczoną w cenach niezmiennych od roku 1950 do 1955 włącznie. Po drugie — za 100 przyjęto wartość produkcji 1955 r. obliczoną w cenach porównywalnych¹³. Jak widać z tabeli 3, wskaźnik wzrostu produkcji globalnej drobnego przemysłu państwowego naszego województwa w cenach niezmiennych wynosił w 1955 roku 383. Jest to wskaźnik dużo większy od wskaźników wzrostu produkcji globalnej przemysłu ogółem woj. poznańskiego łącznie z miastem (312,5), jak również od przemysłu ogółem całej Polski (270,3). w tym samym okre-

¹² Bliższe wyjaśnienie pojęcia i wprowadzenia cen niezmiennych, porównywalnych i zbytu znajdzie czytelnik w Statystyce przemysłu 1958, s. IX, oraz w Roczniku Statystycznym 1960, s. 86.

¹³ W sprawozdaniu rocznym Wojewódzkiego Zjednoczenia Państwowych Przedsiębiorstw Przemysłu Terenowego w formularzu P-2R za rok 1955 wartość produkcji obliczona jest według cen niezmiennych i porównywalnych, stosowanych od 1 I 1956 r.

się czasu. Jeśli dodamy, że dla dwóch ostatnich¹⁴ przyjęty jest za 100 rok 1949, a nie 1950, to okaże się, że wskaźniki wzrostu produkcji drobnego przemysłu państwowego naszego województwa są jeszcze większe. Również w drugim okresie, w latach 1955—1958, wskaźniki wzrostu produkcji są większe w drobnym przemyśle państwowym naszego województwa od wskaźników wzrostu produkcji przemysłu ogółem województwa i Polski¹⁵.

Linia dla produkcji przeprowadzona na wykresie (ryc. 1) lepiej przedstawia rozwój, przy przyjęciu drugiej skali od roku 1955 za 100. Pewne światło na zagadnienie rozwoju może dać również linia określająca wzrost wartości produkcji w cenach zbytu. Ze względu jednak na brak wiarygodnych danych co do wartości produkcji w cenach zbytu przed rokiem 1951, przyjmujemy tenże rok za 100. Przy przyjęciu następnie roku

Tabela 4

Zatrudnienie w drobnym przemyśle państwowym woj. poznańskiego^a w latach 1950—1960

Wskaźniki zatrudnienia	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960
Ilość zatrudnionych	3463	3836	4349	4084	4392	5056	6776	8205	11985	12899	14529
Procent do roku poprzedniego	100	111	113	94	108	115	134	121	146	108	113
1950=100	100	111	126	118	127	146	196	237	346	372	422
1951=100		100	113	106	114	132	177	214	312	336	381
1952=100			100	94	108	117	157	190	277	298	337
1953=100				100	108	124	166	201	293	316	358
1954=100					100	115	154	187	273	294	333
1955=100						100	134	162	237	255	289
1956=100							100	121	177	190	216
1957=100								100	146	157	178
1958=100									100	108	122
1959=100										100	113

^a Z miastem Poznaniem.

Źródła: Wskaźniki wyliczone i opracowane na podstawie danych statystycznych zawartych w zbiorczych formularzach sprawozdawczych GUS odnoszących się do Wojewódzkiego Zjednoczenia PPPT oraz Poznańskiego Zjednoczenia PPPT w Poznaniu. Rok 1960 opracowano na podstawie formularzy P-dw-3 za miesiąc grudzień 1960.

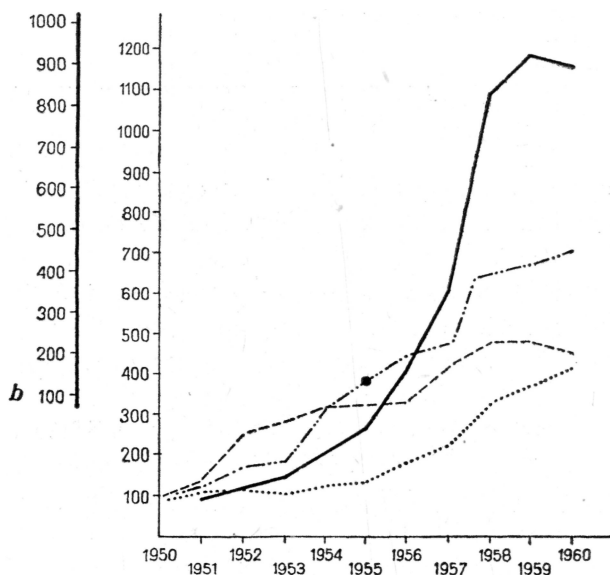
¹⁴ Por. Rocznik Statystyczny 1960, s. 88.

¹⁵ Ibidem.

1955 za 100, wskaźnik wzrostu produkcji w cenach zbytu wynosi w następnych latach 153, 232, 405, 446 i wreszcie w roku 1960 — 426.

Najlepszym naturalnym wskaźnikiem rozwoju drobnego przemysłu państwowego naszego województwa jest wzrost ilości zatrudnionych pracowników. Obrazuje to zjawisko dane zawarte w tabeli 4. Jak wiadać z tych danych, przy przyjęciu ilości zatrudnionych w roku 1950

Dynamika drobnego przemysłu państwowego woj. poznańskiego^a

Ryc. 1

a Łącznie z miastem Poznaniem. b W związku z niemożliwością przeliczenia cen niezmiennych na porównywalne przyjęto rok 1955 za 100 i dalsze wskaźniki są opracowane według cen porównywalnych.

- wartość produkcji w cenach zbytu
- . . . - . . . - wartość produkcji w cenach niezmiennych od roku 1955 — w cenach porównywalnych
- zatrudnienie
- - - - - zakłady

za 100, wskaźnik wzrostu w roku 1960 wynosi 422. Jest to wskaźnik znacznie większy od wskaźnika wzrostu zatrudnienia w całym przemyśle woj. poznańskiego (z miastem Poznaniem)¹⁶, w którym wynosił

¹⁶ Por. Statystyka Przemysłu 1958, s. 14, 15; !K. Eckhardt, *Dynamika zatrudnienia w przemyśle województwa poznańskiego w latach 1946—1959*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, 1961, z. 4, s. 228.

on (przy przyjęciu roku 1949 za 100) w roku 1955 — 203, w roku 1957 — 220 i w roku 1958 — 224. Jest on również większy od wskaźnika wzrostu w całym przemyśle Polski¹⁷, w którym wynosił (przy przyjęciu roku 1949 za 100), w roku 1955 — 154, w roku 1957 — 166 i w roku 1958 — 169. Wzrost zatrudnienia w drobnym przemyśle państwowym naszego województwa, szczególnie widoczny od roku 1955, jak i w całej Polsce, jest w znacznym stopniu wynikiem uruchomienia nowych, nie istniejących dotąd zakładów oraz uruchomienia produkcji wielu nie wytwarzanych dotychczas wyrobów (np. sprzęt medyczny, okrętowy, pralki, lodówki, odkurzacze)¹⁸.

ROZMIESZCZENIE TERYTORIALNE DROBNEGO PRZEMYSŁU PAŃSTWOWEGO WEDŁUG POWIATÓW

Zakłady drobnego przemysłu państwowego występują prawie we wszystkich powiatach naszego województwa. Przedstawiają to zagadnienie dane tabeli 5.

Cechą charakterystyczną, jak widać z danych tabeli 5, jest dość nierównomierne rozmieszczenie drobnego przemysłu państwowego, podobnie jak zresztą w całym przemyśle naszego województwa. Prof. F. Barciński pisze, że Poznań, Kalisz, Ostrów, Piła, Gniezno i Leszno w latach 1960—1955 skupiały łącznie 64,3% wszystkich zatrudnionych w przemyśle woj. poznańskiego¹⁹. Również w drobnym przemyśle państwowym Poznań, Gniezno, Kalisz, Piła i Pleszew skupiały w roku 1959 około 50% wszystkich zatrudnionych naszego województwa w tym przemyśle. Szczególnie małe zatrudnienie w drobnym przemyśle państwowym wykazują powiaty: kępiński, koniński, szamotulski, słupecki, turecki, międzychodzki i wrzesiński w roku 1959. W Jarocinie nie było żadnego zakładu drobnego przemysłu państwowego, gdyż znajdujące się zakłady w Pleszewie, należące uprzednio do pow. jarocińskiego, przeszły automatycznie do nowo utworzonego pow. pleszewskiego.

Na wykresie (ryc. 2) opracowanym na podstawie danych tabeli 5 uwidaczniają się szczególnie wyraźnie różnice w rozmieszczeniu zatrudnienia w drobnym przemyśle państwowym naszego województwa. Istniejące rezerwy siły roboczej w tych powiatach, jak zresztą i w innych,

¹⁷ Por. Rocznik Statystyczny 1960, s. 49; Statystyka Przemysłu 1958, s. 14.

¹⁸ Ciekawą charakterystykę przemysłu drobnego Polski z okresu międzywojennego i powojennego daje Cz. Niewadzi w pracy *Przemysł drobny i rzemiosło w Polsce burżuazyjno-obszarniczej*, „Zeszyty Naukowe SGPS” 1955, z. 2, s. 141—195.

¹⁹ Por. E. Barciński, *Kierunki i perspektywy rozwoju gospodarki województwa poznańskiego*, Rocznik 1957 Rady Naukowo-Ekonomicznej PWRN, Poznań 1958, s. 14—15.

powinny znaleźć ujście w latach 1960—1965 m. in. w drobnym przemyśle państwowym naszego województwa. Słuszna wydaje się w tym

Tabela 5

Struktura terytorialna drobnego przemysłu państwowego woj. poznańskiego^a według powiatów w roku 1959

Lp.	Wyszczególnienie	Liczby bezwzględne		Odsetki	
		zakłady	zatrudnienie	zakłady	zatrudnienie
	Ogółem województwo:	193	9.795	100,00	100,00
1	Chodzież	5	348	2,59	3,56
2	Czarnków	5	414	2,59	4,23
3	Gniezno M.	14	678	7,25	6,92
4	Gniezno	4	104	2,07	1,06
5	Gostyń	5	277	2,59	2,83
6	Jarocin	×	×	×	×
7	Kalisz M.	7	718	3,63	7,33
8	Kalisz	3	243	1,55	2,48
9	Kępno	6	132	3,11	1,35
10	Koło	7	205	3,63	2,09
11	Konin	8	144	4,15	1,47
12	Kościan	9	342	4,66	3,49
13	Krotoszyn	5	215	2,59	2,19
14	Leszno M.	11	711	5,70	7,26
15	Leszno	×	×	×	×
16	Międzychód	3	69	1,55	0,70
17	Nowy Tomysł	7	183	3,63	1,87
18	Oborniki	5	176	2,59	1,80
19	Ostrów Wlkp. M.	10	330	5,18	3,37
20	Ostrów Wlkp.	×	×	×	×
21	Ostrzeszów	6	375	3,11	3,83
22	Piła M.	5	594	2,59	6,06
23	Pleszew	13	677	6,74	6,91
24	Poznań	3	177	1,55	1,81
25	Rawicz	11	441	5,70	4,50
26	Środa	5	197	2,59	2,01
27	Śrem	7	802	3,63	8,19
28	Szamotuły	3	148	1,55	1,51
29	Słupca	1	32	0,52	0,33
30	Trzcianka	6	187	3,11	1,91
31	Turek	2	104	1,04	1,06
32	Wągrowiec	8	292	4,15	2,98
33	Wolsztyn	4	308	2,07	3,14
34	Września	5	172	2,59	1,76

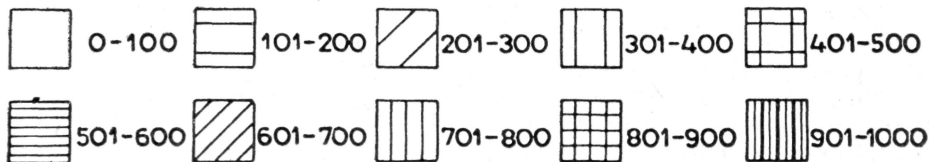
a Z' wyłączeniem miasta Poznania.

Zakłady i zatrudnienie w drobnym przemyśle państwowym w 1959 r.

① ilość zakładów przemysłowych

Liczba zatrudnionych:

Ryc. 2

względnie teza K. Dziewońskiego, że dla zapobieżenia większym ruchom migracyjnym konieczna jest rozproszona lokalizacja nowych zakładów przemysłowych i powiązanie ich z istniejącą siecią małych i średnich miast²⁰.

Szczególną rolę w uruchomieniu rezerw siły roboczej na niektórych terenach naszego województwa może odegrać drobny przemysł rolno-spożywczy²¹.

Pomoc rad narodowych i inicjatywa aktywnego gospodarza każdego z powiatów naszego województwa powinna przyczynić się do uruchomienia występujących jeszcze rezerw swojego terenu, m. in. w drobnym przemyśle państwowym.

STRUKTURA GAŁĘZIOWA DROBNEGO PRZEMYSŁU PAŃSTWOWEGO

Zagadnienie to analizowane jest oddzielnie dla miasta Poznania i woj. poznańskiego. Jednakże ogólnie rzecz biorąc można stwierdzić, że w każdym przypadku na czoło w drobnym przemyśle państwowym wysuwają się następujące gałęzie przemysłu: spożywczy, metalowy, odzieżowy, drzewny i chemiczny. Występuje w tym wypadku pewne podobieństwo do całego przemysłu woj. poznańskiego. Okazuje się bowiem, że przemysł spożywczy, drzewny, włókienniczy i odzieżowy zajmują pierwsze miejsca w całym przemyśle naszego województwa²². Jest to charakterystyka pod względem wielkości produkcji globalnej. Miejsca się zmieniają gdy weźmiemy pod uwagę wielkość zatrudnienia, ewentualnie ilość zakładów w drobnym przemyśle państwowym. Różnice wystąpią również gdy się rozpatruje oddzielnie miasto Poznań i woj. poznańskie. Charakteryzują te zjawiska dane zawarte w tabeli 6.

²⁰ Por. K. Dziewoński, *Niektóre zagadnienia rozmieszczenia sił wytwórczych i rozwoju regionów gospodarczych w latach 1959—1965*, „Gospodarka Planowa” 1959, nr 1—2, s. 27—30.

²¹ Dość znamienity jest fakt, że kierownicy niektórych naszych PGRów skarżą się, że nikt nie chce od nich kupić — nawet za bezcen — owoców i warzyw (Por. „Gazeta Poznańska” z dnia 18 XI 1960 r.). Dzieje się to w tym samym czasie (w pow. gnieźnieńskim), gdy wiele set osób dojeżdża codziennie z tego terenu do Poznania do pracy. Podjęcie jednak decyzji co do uruchomienia nowego zakładu powinno być należycie przemyślane i ekonomicznie uzasadnione, aby nie miały jednocześnie miejsca takie fakty, jak znana sprawa przetwórci owocowo-warzywnej w Stawiszynie (pow. kaliski), w budowę której włożono parę milionów złotych, a okazuje się, że zatrudnienie znajdzie tam zaledwie 15—20 osób stałych i około 90 osób w sezonie (Por. „Gazetę Poznańską” z dnia 26 I 1961 r.). Zagadnienia te nie są jednak celem tego opracowania, (Wiele charakterystycznych przykładów podaje w swej pracy J. Wojtyna, *Aktualny stan lokalizacji drobnego przemysłu terenowego w województwie poznańskim*, t. I, Warszawa 1955).

²² Por. Rocznik Statystyczny 1960, s. 95—96.

Tabela 6

Struktura gałęziowa drobnego przemysłu państwowego województwa poznańskiego w roku 1959

Wyszczególnienie	Woj. poznańskie			Miasto Poznań		
	Zakłady	Zatrudnienie	Produkcja ^a	Zakłady	Zatrudnienie	Produkcja ^a
Liczby bezwzględne						
Przemysł ogółem	193	9 795	828 491,0	56	3 104	348 605,0
Odsetki						
„	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
w tym:						
Przemysł paliw	1,03	0,49	0,22	—	—	—
Przemysł metal.	18,13	26,39	23,57	26,78	23,00	22,10
Przemysł mat. bud.	2,07	0,68	0,41	—	—	—
Przemysł chemiczny	5,18	4,94	10,03	8,93	8,22	12,98
Przemysł szklarski	2,07	2,40	0,75	—	—	—
Przemysł odzieżowy	9,33	11,82	7,67	16,07	36,59	34,20
Przemysł drzewny	15,55	17,15	12,66	7,14	6,54	4,33
Przemysł papierniczy	1,03	1,01	0,82	—	—	—
Przemysł poligraficzny	12,95	5,54	2,52	—	—	—
Przemysł włókienniczy	1,56	2,74	2,43	1,79	0,71	0,32
Przemysł skórzano-obuwn.	4,15	6,33	6,21	1,79	0,39	0,20
Przemysł spożywczy	26,43	20,42	32,53	35,71	23,00	24,58
Przemysł gumowy	—	—	—	1,79	1,55	1,29
Inne	0,52	0,09	0,18	—	—	—

a W tysiącach złotych, w cenach porównywalnych.

Źródła: Opracowano na podstawie danych statystycznych zawartych w sprawozdaniach zbiorczych z produkcji, zatrudnienia i funduszu płac — formularze GUS P-2a-R oraz P-dw 2.

Jak widać z powyższych danych, w drobnym przemyśle państwowym woj. poznańskiego (i mieście Poznaniu) kolejność pierwszych pięciu największych gałęzi według wielkości produkcji globalnej, zatrudnienia i ilości zakładów jest następująca: (cyfry oznaczają kolejne miejsce):

Wyszczególnienie (M—miasto Poznań W—województwo)		Produkcja	Zatrudnienie	Zakłady
Spożywczy	M	2	2	1
	W	1	2	1
Metalowy	M	3	2	2
	W	2	1	2
Drzewny	M	5	4	5
	W	3	3	3
Chemiczny	M	4	3	4
	W	4	5	6
Odzieżowy	M	1	1	3
	W	5	4	5

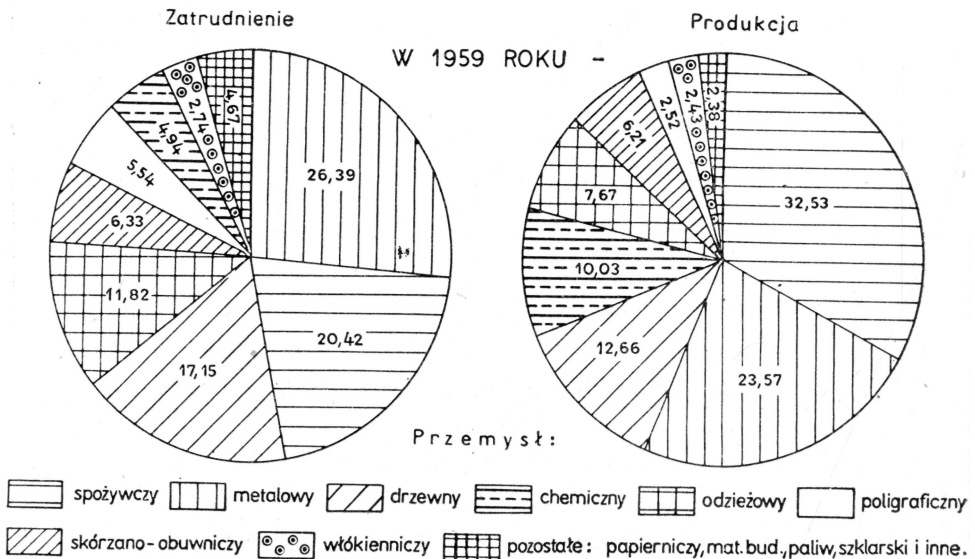
Na podstawie danych tabeli 6 stwierdzić można, że w mieście Poznaniu wymienione tu największe gałęzie przemysłu skupiają 98% całej produkcji w drobnym przemyśle państwowym. Nieco inaczej przedstawia się sprawa w województwie, gdzie wyżej wymienione największe gałęzie drobnego przemysłu państwowego skupiają około 86% całego przemysłu drobnego. Z pozostałych gałęzi większą rolę odgrywa jeszcze w woj. poznańskim przemysł skórzano-obuwniczy, włókienniczy i poligraficzny. Strukturę gałęziową drobnego przemysłu państwowego woj. poznańskiego (z wyłączeniem miasta Poznania) pod względem wielkości zatrudnienia i wielkości produkcji globalnej przedstawia wykres (ryc. 3).

Analizując strukturę gałęziową przemysłu woj. poznańskiego trzeba podkreślić zbyt mały udział drobnego przemysłu państwowego w całym przemyśle spożywczym naszego województwa. Wynosi on mianowicie około 3%²³ całej produkcji przemysłu spożywczego naszego województwa. Podobna sytuacja ma zresztą miejsce w całej Polsce. Jest to procent udziału dużo niższy aniżeli udział drobnego przemysłu (zatrudnia-

²³ Wartość produkcji globalnej całego przemysłu spożywczego naszego województwa wynosiła w roku 1959 — 8 944,1 mln zł, w cenach porównywalnych, a w drobnym przemyśle państwowym w tym samym okresie czasu — 269,5 mln zł w cenach porównywalnych (na podstawie danych Rocznika Statystycznego 1960, s. 94 oraz danych sprawozdawczych za rok 1959 — formularz P-2a-r i P-dw-2).

jącego do 100 osób na jeden zakład) w przemyśle spożywczym ogółem takich państw, jak NRD, NRF czy USA²⁴. Wiele większy jest natomiast udział drobnego przemysłu państwowego w całym przemyśle woj. poznańskiego (z wyłączeniem miasta Poznania), w przemyśle odzieżowym (około 8%), drzewnym (około 10%), chemicznym (około 23%), a największy w przemyśle metalowym (około 55%)²⁵. Czy taka struktura

Struktura gałęziowa drobnego przemysłu państwowego woj. poznańskiego

Ryc. 3

gałęziowa jest najbardziej właściwa dla naszego regionu w drobnym przemyśle państwowym? Zagadnienie to wymaga oddzielnej analizy. Ogólnie jednak stwierdzić należy, że udział przemysłu spożywczego w drobnym przemyśle państwowym ogółem naszego województwa jest prawidłowy, a powinien być w przyszłości jeszcze większy, gdyż baza surowcowa dla tego przemysłu jest u nas szczególnie duża.

UWAGI KOŃCOWE

Przedstawiona analiza drobnego przemysłu państwowego naszego województwa i jego dynamika pozwala na wyciągnięcie pewnych wniosków.

²⁴ Por. S. Włoszczowski, op. cit., s. 175. tab. 47.

²⁵ Rocznik Statystyczny 1960, s. 94.

1. Wydaje się, że drobny przemysł państwowy naszego województwa nie wykorzystał dotąd wszystkich możliwości tkwiących w niektórych ośrodkach naszego województwa, zwłaszcza że istnieją duże rezerwy siły roboczej i surowca. Uruchomienie w jakimkolwiek miejscu nowego zakładu lub też rozszerzenie (poprzez nakłady inwestycyjne) już istniejącego wymaga jednak głęboko uzasadnionej ekonomicznie decyzji. W większym jeszcze niż dotąd stopniu powinien się zwiększyć udział drobnego przemysłu państwowego w całym przemyśle spożywczym naszego województwa, opartego przede wszystkim na surowcach rolnych. Duże szanse rozwoju ma również drobny przemysł odzieżowy, zatrudniający przede wszystkim kobiety, dla których dojazd do pracy do odległych zakładów staje się w wielu przypadkach niemożliwy.

2. Dynamika drobnego przemysłu państwowego naszego województwa jest dowodem konieczności zaspokajania potrzeb zgłaszanych przez rynek przede wszystkim ze strony konsumentów, jak również potrzeb zgłaszanych przez przemysł wielki i średni, a nawet eksport.

3. Drobny przemysł państwowy, mimo stałego rozwoju postępu technicznego w naszym kraju, znajduje dla siebie miejsce na dość szeroko zakrojoną skalę. Jego rozwój dokonuje się wraz z rozwojem industrializacji w ogóle. Nie jest on jakimś dodatkiem lub przeciwieństwem przemysłu wielkiego i średniego w gospodarce socjalistycznej. Wręcz odwrotnie — jest elementem niezbędnym w harmonijnym rozwoju całej gospodarki narodowej, jest środkiem umożliwiającym wykorzystanie wszystkich rezerw tkwiących na danym terenie.